

ријских аутора, као и текстове рано-хришћанских сабора и преноси на диференциран начин богату слику о драматичном развоју вере и меандрирајућим путевима њених догми.

Ослањајући се на систематику свеске *Богословље Светиш Отаца*, треба и *Приручник ѱаирисѿике* читати као аутономно дело, односно систематични изворник. Кратки уводи, објашњења и коментари приређивача, опсежна библиографија, као и регистар имена и појмова употпуњују и заокружују овај

флорилегијум одабраних текстова светоотачког богословља и представљају у извесном смислу нови *Enchiridion Patristicum*.

Овај диптихон као органски спрег светоотачких извора и теолошке рефлексije о њима представља херкуловски подухват овог продуктивног аутора, те као јединствен пројект завређује дубоку пажњу и критички пријем и у оквиру православног неопатристичког дискурса.

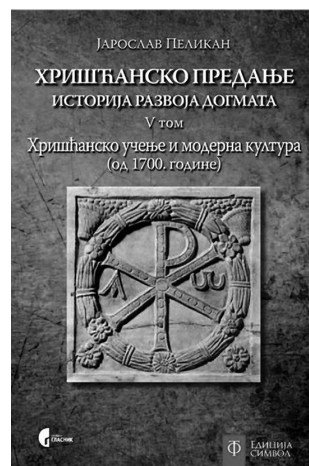
Зоран Андрић

Јарослав Пеликан: Хришћанско ѿредање: историјски развој. Том 5, Хришћанско учење и модерна култура : (од 1700. године)

превод Слободан Дамњановић
Београд : Службени гласник 2013
462 стр. ; 24 cm
ISBN: 978-86-519-0604-9

Недавно је светлост дана угледао последњи том капиталног дела *Хришћанско ѿредање: Историјски развој догмата* Јарослава Пеликана. За разлику од претходна два тома који су се бавили развојем догми у западном хришћанству, Пеликан се посветио упоредном развоју догми у источном и западном хришћанству. На тај начин нам је омогућио компаративни приступ историји догмата, и то вероватно за хришћанство најзахтевнији период европске историје – од епохе просветитељства до савременог доба. Тај период карактерише растући пораст рационализма што за по-

следицу има друштвену критику хришћанских догми, због чега су и Источна и Западна Црква биле приморане да изнова сагледају и проуче своја доктринарна учења; један приступ ових Цркава се састојао у афирмисању њиховог минулог доприноса културној историји Европе, што је допринело рефлексiji по којој је Црква пои-

мана као институција која припада минулом добу – тачније средњем веку (стр. 95); други приступ налазимо код немачког протестантског теолога Фридриха Шлајермахера, који је усред преовлађујућег скептицизма позивао своје савременике да одврате поглед од површности конвенцијалне побожности и званичне догме већ да се усмере на унутрашње емоције и расположења (стр. 275) да би напослетку трећи приступ подразумевао веровање у напредовање Царства Божијег и свест да се истинита религија развија у складу са напредовањем времена, као што је то чинила на почетку Јеванђеља. Овде се опредељујемо заједно са аутором за трећи прогресивни приступ, који Цркву поима као активног а не пасивног чиниоца у историји, што подразумева давање креативних одговора на растуће појаве у савременом друштву као и тумачење хришћанске поруке сагласно датом времену, а под тим се подразумевају теолошке дисциплине настале у току два века (18–19. век) као и теолошке тенденције двадесетог века, да би овај том Пеликан завршио са кључним догађајем модерног доба – Другим ватиканским сабором.

Књига је подељена на шест делова: Криза правоверности на Истоку и Западу (стр. 103–153), Објективност трансцендентног откривења (стр. 155–217), Теологија срца (стр. 219–273); Темељи хришћанског погледа на свет (стр. 275–325); Дефиниција учења (стр.

327–378); Саборност Тела Христовог (стр. 379–427).

У првом делу Пеликан је појаснио дух епохе рационализма: просвећени човек је осећао припадност хришћанској традицији али се руководио сумњом у сагледавању своје вере. У оквиру напетости између предања и сумње или између догме и релативизма, развијала се историја хришћанског учења током осамнаестог, деветнаестог и двадесетог века, али се често развијала користећи образац „здраве науке“ који је настао захваљујући предању. За православне као и за реформисане хришћане веровање и правоверно вероисповедање су били неодвојиви једно од другог. Са друге стране је то подразумевало и преиспитивање наслеђених доктринарних учења – о Цркви, Богу, благодати и хришћанском животу – и сагледавање појма саме догме; тако да је примарни приговор усмерен ка томе да се морални садржај хришћанства ставља изнад догматског садржаја. Све Цркве се слажу да је за исправно разумевање хришћанског учења потребно знање о оном што је Бог открио у Старом и Новом Завету, али не и са тезом да Свето Писмо треба тумачити у складу са црквеним схватањем, израженим у догмама. У самом доктринарном учењу имамо нужно разликовање између чланова вере који се сматрају нужним за спасење док се за чланове учења само верује да су истинити, или како

неки критичари понекад указују, верује се да су нужни не за спасење већ за целовитост и ваљаност нечијег теолошког система.

Други део се бави питањем откривења. Три елемента откривења који су понајвише били мета критике као и одбране апологета су: чудо, мистерија и ауторитет. На њима је изграђено здање црквених установа и учења, а и „величина“ ауторитета Библије лежи у њеном квалитету као мистерије и као чуда (стр. 156). Након тога аутор прелази на питање доктринарног развоја учења Цркве; требала се одвојити разлика између писања историје и писања панегирика, тј. између историјске и полемичне теологије. Нужно се увидело да је историја догматских чињеница много тежа од историје која се бави обичним догађајима, зато што се унутрашња историја хришћанског учења и живота често држала у тајности. Успон раног хришћанства историјски извори потврђују изван сваке разумне сумње, али приликом обраде текстова који се баве елементима доктринарног учења, суштинску компоненту за одређивање значења кључних речи и појмова чинили су њихов историјски контекст и онај који пружа секуларна историја. Затим се јавља текстуална критика Библије; критичари као и апологете надахнутости Светог Писма су се у једном слагали: треба применити за Свето Писмо исте принципе и методе текстуалне критике као и на било који дру-

ги текст (стр. 189). У вези Христа јавља се питање догматског и историјског Исуса, што за последицу има трагање за духом истинског хришћанства. Консензус је представљала христологија петнаестовековног догматског развоја пре свега на саборима у Никеји и Халкидону, док се љубав према Богу и према ближњем сматрала суштинским делом хришћанства.

У трећем делу аутор се води канонском дефиницијом „суштине истинске религије“ епохе просветитељства изговорене од стране Имануела Канта: Морални закон у мени. У периоду просветитељства се јавља дихотомија између аутентичности личне теологије срца и извештачености јавне и политичке конфесионалне теологије Цркве, тј. између приватне и јавне религије. Теологија срца је успостављала доживљај као замену за Свето Писмо, што води ка обртању односа између учења и исповедања. Главна вероисповедања и симболи вере историјских Цркава су били препуштени преуређивању у светлу теологије срца: *Ми верујемо* морало је да постане *Ја верујем*. Због тога је хришћански Исток тврдио да су сви догмати Цркве већ садржани у историјским символима вере, посебно у символима донетим на саборима у Никеји и Цариграду, али се сматрало прикладним и додавање објашњења да сваки верник треба лично да прихвати и следи ове догмате, јер догмат је морао да постане заповест.

Четврти део износи теолошко образлагање главних темеља хришћанског погледа на свет у деветнаестом веку. Најпре аутор излаже покушај протестантског теолога Фридриха Шлајермахера да своје скептичке саговорнике одврати од конвенционалне побожности и званичне догме и да им помогне да дубоко у себи пронађу врела аутентичне религије, пре свега у њеним естетским тежњама. Изнова у том веку апологети су морали доказивати Божије постојање, затим указивати на Бога као Творца неба и земље, човека као Божију икону и Царство Божије као општи циљ Цркве.

Док се у четвртом делу аутор бавио темељима хришћанског учења, у петом делу је акценат дат на теолошки метод у деветнаестом веку. Насупрот схоластичке теолошке методе која је због потврде ауторитета Цркве и њених учења у теологији користила разум и философију, тадашња теологија је прогласила неадекватност разума и одбацила је тезу да откривење не сме садржати мистерију која није у складу са резултатима здравог разума. Сложени односи између вере и разума, или између вере и сазнања, у деветнаестом веку су добили посебан облик у све дубљем занимању за однос између вере и историје. Стога је консензус представљала чињеница по којој је хришћанска религија, као и јудаизам из кога је произашла, утемељена на одређеним догађајима – изласку из Египта за јудаизам, жи-

воту, смрти и васкрсењу Христовом за хришћанство, чиме се потврђује истинитост читавог хришћанског система. Поред тога се морало одбрани традиционално учење о библијском надахнућу. Источна Црква је заступала патристичко учење да се Свети Дух и Црква као Царство Божије не могу раздвојити. Тај век представља и повећано интересовање протестантских и римокатоличких теолога за учења Православне Цркве, посебно за крштење, учење о Светој Тројици и структури Цркве. Међутим, теологија у овом веку се бави и развојем догми, чиме испитује статус догматског богословља. У циљу одређивања догматике приступило се стога патристичком изношењу разлике између догме и прогласа, како би се догма дефинисала као синоним за учење вере, а црквене догме као догме које као пропис прихвата читава хришћанска заједница.

Шести део носи наслов „Саборност Цркве“. Реч саборност је руског порекла и њено усвајање од стране западне теологије представљало је јачање утицаја источног православља крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, и у исто време је означавало установу црквених сабора којима је источно православље поверило власт у Цркви. Преко тог термина је Пеликан указао на повећани пораст интересовања за еклисиологију од стране свих конфесија у деветнаестом веку, а спољашње претње Цркви и хришћанској вери до којих је дошло

у двадесетом веку, провоцирале су одговоре због чега је еклисиологија нужно заузела главно место. Тако је рецимо трагање за историјским Исусом довело до увиђања да се све књиге Новог Завета морају читати као документи Цркве, који нису само писани за Цркву већ су заправо њено дело. Формулација „Правило молитве треба да успостави правило вере“ Викентија Леринског је била мото опонената римокатоличке еклисиологије, због чега их је занимала еклисиологија Источне Цркве, а које је у великој мери сачивањала источну литургију и теологију, укључујући и епиклезу у Евхаристији. Еклисиологија источног православља је представљала схватање Цркве која освештава своје предања, и то предање не поистовећује са неком ауторитарном и јуридичком институцијом. То је у двадесетом веку довело до свести о средишњем месту богослужења како у животу тако и у учењу свих хришћанских конфесија, као интерпретативног екуменског средства за разумевање посебности појединих Цркава што је омогућило не само откривање путева за њихово приближавање већ је и довело до темељног редефинисања Цркве као заједнице верника (стр. 390). Потом аутор проучава екуменски покрет у двадесетом веку, да би последњи део завршио са Другим ватиканским сабором и одлукама везаним за предање, односе са другим хришћанским Црквама и другим религијама, са посебним акцентом према јудаизму.

Заокружени пројекат од пет томова – *Хришћанско предање*, који је Пеликан започео педесетих година двадесетог века а који је довршио 1984. представља у светским оквирима најбоље дело из области историје догмата. До сада је овај подухват оцењен највишим оценама не само од теолога свих конфесија хришћанства, већ и од стране световних научника који се баве развојем хришћанског вероучења. Успех овог дела се не састоји само у томе што је аутор користио најбоље примарне и секундарне изворе из појединих епоха, који нам дочаравају како се доктрина развијала, већ је верно следио предање и оригиналну поруку хришћанства. Јарослав Пеликан се приликом писања своје историје руководио чланом Символа вере: *Credo unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam* (Верујем у једну, свету, саборну и апостолску Цркву). При свему томе Пеликан је настојао да ту веру Цркве приближи модерном читаоцу технократске ере, кога првенствено интересују духовни корени хришћанства, а који се не задовољава јефтним и наивним појашњењима, због чега је једном приликом и изјавио: „Традиција је жива вера мртвих а традиционализам је мртва вера живих.“ Нашој средини су утолико преко потребни томови овог горостасног дела управо зато да би правилно протумачили егзистенцијалне поруке наше вере, спојивши традицију и модерност.

Славиша Костић